

Primož Mlačnik
Peter Stanković
**IZGINJANJE
POLITIČNIH ŠAL V
POSTSOCIALISTIČNI
SLOVENIJI**

87-105

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE
KARDELJEVA PLOŠČAD 5
SI-1000 LJUBLJANA
PRIMOZ.MLACNIK@FDV.UNI-LJ.SI
PETER.STANKOVIC@FDV.UNI-LJ.SI

::POVZETEK

ZDI SE, DA SO v zadnjih desetletjih politične šale v Sloveniji izgubile pomen, ki so ga imele v obdobju socializma. Za razumevanje te spremembe je bila opravljena analiza dvestotih šal iz petih najbolj všečkanih slovenskih Facebook strani, namenjenih deljenju šal. Analiza tarč šal potrjuje, da so politične šale večinoma izginile iz slovenskega vsakdana in da se na njihovem mestu niso pojavile šale z izrazitimi novimi tarčami. Avtorja izginjanje političnih šal v postsocialistični Sloveniji interpretirata v povezavi z manj eksplicitnimi mehanizmi ideološke legitimacije, ki so v primerjavi s socializmom značilni za kapitalizem. Konkretno ocenjujeta, da ljudje nepotosti, ki so jim izpostavljeni v kapitalizmu, ne povezujejo neposredno s politiko oziroma družbeno ureditvijo, tako da jih razrešujejo zlasti s šalami z motivi iz vsakdanjega življenja.

Ključne besede: politične šale, Slovenija, postsocializem, politiki, tarče, Facebook

ABSTRACT*THE DISAPPEARING OF POLITICAL JOKES IN POST-SOCIALIST SLOVENIA*

In the decades after the fall of socialism, political jokes seem to have lost their previous significance in Slovenia. In order to understand and confirm this change, an analysis of two hundred jokes shared on the five most liked Slovenian Facebook groups has been conducted. The analysis has proven political jokes have largely disappeared from the Slovenian public sphere. The authors argue, that the virtual disappearance of political jokes in Slovenia indicates a change in expression of anxieties and frustrations under the market economy. Among the reasons for such transference are the less explicit mechanisms of ideological legitimisation.

Keywords: political jokes, Slovenia, postsocialism, politicians, targets, Facebook

1. UVOD

Ob vstopu v Evropsko zvezo leta 2004 je Slovenija uživala sloves ene od najbolj uspešnih in perspektivnih držav iz vzhodne Evrope, toda njena preobrazba v neodvisno in demokratično državo je v resnici potekala vse prej kot gladko. Zapleti so se pojavili že ob razglasitvi neodvisnosti leta 1991, saj je bil slovenski in hrvaški odhod iz bivše skupne države eden od povodov za izbruh krvavih konfliktov po vsej državi. Z administrativnim izbrisom posameznikov s poreklom iz drugih bivših jugoslovanskih republik iz registra državljanov se je pojavil še en madež. Zelo neprizanesljiva je bila tudi globalna ekonomska kriza, ki je sledila bankrotu banke Lehman Brothers leta 2008. V tem obdobju so namreč propadla številna slovenska podjetja in banke, kar je vodilo do naraščanja brezposelnosti, množičnega izseljevanja mladih izobraženih ljudi in skoraj popolne izgube zaupanja v politični sistem. Čeprav se je položaj v preteklih letih izboljšal, je veliko Slovencev še vedno globoko razočaranih nad stanjem v državi, o čemer med drugim pričajo izjemno nizek ugled politike v družbi (Žerđin, 2018), strmo padajoča udeležba na volitvah (internetni vir 7) in podobno. To še posebej izstopa v luči socialistične preteklosti, do katere mnogi Slovenci gojijo razmeroma naklonjen oziroma nostalgichen odnos (Velikonja, 2008), čeprav v resnici tudi socializem v tedanjem času med Slovenci ni bil pretirano priljubljen (kar velja še posebej za obdobje poznih sedemdesetih in osemdesetih let, ko je jugoslovanska socialistična družba zašla v stanje permanentne krize).

Trditi bi bilo celo mogoče, da obstajajo med socialistično in sodobno Slovenijo pomembne vzporednice. V obeh primerih so bili namreč ljudje nezadovoljni s stanjem v državi in so svojo jezo usmerjali (oziroma jo še vedno usmerjajo) predvsem na politike. Med obema obdobjema pa vseeno obstaja pomembna razlika. V času socializma se je ljudsko nezadovoljstvo v pomembni meri izražalo skozi šale, ki so se pripovedovale v zelo različnih družbenih situacijah in ki so bile usmerjene bodisi proti socialističnemu sistemu nasploh bodisi proti konkretnim politikom (Internetni vir 1). Značilen primer je šala o ameriškem, ruskem in jugoslovanskem kirurgu:

Ameriški kirurg zatrjuje, da so njihovi kirurgi najboljši na svetu. Ko je vlak nekomu odrezal noge, so jih prišli nazaj tako dobro, da je ta človek postal olimpijski prvak v teku. Ruski kirurg oporeka, da so v resnici najboljši ruski kirurgi. Ko je stroj delavcu odtrgal roke, so ji prišli nazaj tako dobro, da je ta človek postal najproduktivnejši delavec v državi. Jugoslovanski kirurg se sicer strinja, da so tako ameriški kot tudi ruski kirurgi res dobri, vendar vztraja, da so najboljši jugoslovanski. Da bi to dokazal, pove zgodbo o človeku, ki je med vojno stopil na mino. Eksplozija ga je razcefrala na majhne koščke, ampak jugoslovanskim kirurgom se je vseeno posrečilo, da so ga pokrпали. Ker pa niso mogli najti njegovih možganov, so v njegovo glavo ustavili gnoj. »No in poglejte ga zdaj,« zaključuje jugoslovanski kirurg, »postal je minister v Beogradu.«¹

¹ Internetni vir 1: Politični vici nekoč in danes. Povzeto 12. maja 2017 na strani: <http://stricmarc.blog.siol.net/2011/06/06/politichni-vici-nekoc-in-danes-2/>

Nasprotno bi težko trdili, da se danes ljudsko nezadovoljstvo z razmerami v Sloveniji izraža skozi šale. V splošnem se zdi, da je pripovedovanje šal veliko manj razširjeno kot v obdobju socializma, šale same pa so tudi redko naperjene proti politikom ali družbeni ureditvi. Nastaja vtis, da se zadeve v Sloveniji razvijajo podobno kot v drugih bivših socialističnih državah. Christie Davies (2011: 213-241) na primer poroča, da so bile šale na splošno, še posebno pa politične, v Sovjetski zvezi izjemno priljubljene. Pripovedovanje šal je bilo značilno tudi za druge države vzhodnega bloka, kar pa po Daviesu (2011: 213-214) ne velja za avtokratske režime zahodnoevropskega tipa (za nacistično Nemčijo, fašistično Italijo, frankistično Španijo itd.). Lampland in Nadkarni (2016: 449-450) podobno trdita, da je bila praksa pripovedovanja šal v obdobju socializma razširjena tudi na Madžarskem, potem pa je ob prehodu v kapitalizem skoraj v celoti izginila. Ključno pri tem je, da so v pomembni meri izginile prav politične šale.

Zastavlja se torej vprašanje, zakaj so politične šale izgubile vlogo, ki so jo imele v bivših socialističnih državah? Razmišljati bi bilo mogoče, da je pripovedovanje šal v socializmu cvetelo, ker so šale ljudem omogočale izražanje frustracij v zvezi z zatiralskimi družbenimi okoliščinami in da ljudje po razpadu socialističnih režimov, ko je zavladala svoboda, te vrste humorja preprosto ne potrebujejo več. Toda ta teza je vprašljiva, saj je bilo vsakdanje življenje v zahodnih avtokratskih režimih prav tako zatiralsko, pa si ljudje očitno niso pripovedovali političnih šal. Poleg tega so ljudje v številnih bivših socialističnih državah pogosto zelo razočarani nad rezultati, ki jih je prinesel prehod v kapitalizem (glej: Balázs et al., 2015: 74-77; Konjanic, 2015; Ákos Bod, 2011; Kornai, 2016: 17-18), kar pomeni, da družbene okoliščine še vedno doživljajo kot zatiralske, pa se nanje očitno ne odzivajo s pripovedovanjem političnih šal ali vsaj ne z enako mero intenzivnosti kot v socializmu.

Stvari so očitno zapletene. Da bi razumeli, kaj se je zgodilo s prakso pripovedovanja političnih šal v bivših socialističnih državah v procesu prehoda v kapitalizem po letu 1989, moramo torej vprašanje pojasniti iz različnih vidikov. V nadaljevanju bova avtorja predstavila lastne razmisleke o možnih vzrokih za zamiranje prakse pripovedovanja političnih šal v Sloveniji, ki sva jih zasnovala na analizi tipičnih tarč šal. Pri analizi tarč naju konkretno zanima, proti komu so šale usmerjene, torej kdo so tarče šal, saj lahko raziskovalci na tej podlagi humoristične prakse povežemo z različnimi družbenimi, s političnimi, kulturnimi in z drugimi konteksti. Primer so šale, ki so vzniknile v okupirani Čehoslovaški med drugo svetovno vojno. Te šale so bile primarno usmerjene na Nemce in njihove sodelavce, zaradi česar jih lahko razumemo kot pomemben izraz simbolnega upora proti nacistični okupaciji države ali, bolj splošno, »kot skromne poskuse preprečevanja družbene fragmentacije in vsaj delnega osmišljanja absurdnega sveta« (Bryant, 2006: 151).

V kontekstu očitnega izginjanja političnih šal v bivših socialističnih državah bova avtorja bolj natančno pojasnila naslednja vprašanja. Prvič, ali so politične šale v Sloveniji v resnici izginile? Zdi se namreč, da so, ker pa tega še nihče ni raziskal, o tem nisva prepričana. Drugič, če so politične šale res izginile, ali so se pojavile kake nove

tarče, ki so nadomestile tarče, ki so prevladovala v času socializma, v prvi vrsti politike? In končno, če so politične šale izginile, zakaj se je to zgodilo glede na to, da je v Sloveniji nezadovoljstvo s politiko in politiki očitno vsaj tako intenzivno, kot je bilo v obdobju socializma?

Raziskava bo konkretno temeljila na analizi tarč sodobnih slovenskih šal, kakršne lahko najdemo na petih slovenskih Facebook straneh, ki so namenjene razširjanju šal in ki so jim slovenski uporabniki namenili največ všečkov. Na internetne šale se osredotočava, ker v dobi Facebooka, Twitterja, Instagrama, Snapchata (ipd.) tradicionalne oblike družabnosti, kjer so bili sodelujoči prisotni fizično, vse bolj nadomeščajo različne oblike spletne družabnosti, za katero je značilna prostorska in časovna razdalja, tako da se tudi šale med ljudmi razširjajo na drugačen način. Če so se v preteklosti šale pripovedovale zlasti v situacijah fizične bližine, se danes vse pogosteje širijo na družabnih omrežjih. Poleg tega se je na družabnih omrežjih pojavila tudi nova oblika šale, to je internetni »meme«.

::2. ŠALE IN NJIHOVI KONTEKSTI

Eden od razlogov za raziskovalno zanimanje za šale je preprosto antropološko dejstvo, da je zmožnost smejanja ena od osnovnih prvin, ki človeka ločujejo od drugih živih bitij. Šale pa so nekaj posebnega tudi v kontekstu človeških dejavnosti. Po eni strani izražajo izjemno sposobnost človeškega uma, da na položaj, v katerem se nahajajo posamezniki, pogleda iz nepričakovanih in nenavadnih zornih kotov, po drugi strani pa ljudje šale pogosto dojemajo kot nekaj izrazito vulgarnega oziroma neciviliziranega.

Za raziskovalce so šale pomembne tudi kot izraz družbenih razmerij in napetosti. Richard M. Stephenson (1951) je že pred več kot pol stoletja trdil, da ima humor poleg fizičnih (kinetični odziv) in psiholoških funkcij (uveljavljanje jaza, sprostitvev inhibicije in agresije, projekcija, premostitev, itd.) tudi družbene. Te se nanašajo zlasti na medskupinski konflikt in družbeni nadzor. Šale lahko »/.../ izražajo strinjanje ali nestrinjanje z družbenimi formami, skupnimi družbenimi sentimentimi, lahko razvijajo ali ohranjajo stereotype, razbremenijo napete situacije in izražajo kolektivno, *sub rosa* odobravanje dejanj, ki drugače niso eksplicitno sprejemljiva« (Stephenson, 1951: 570). Stephenson sicer v osnovi trdi, da resnična funkcija šal ni konfliktna, ampak integrativna, kar utemeljuje s primerom šal v Združenih državah Amerike. Tam so namreč šale usmerjene predvsem na višje in nižje družbene ekstreme (revne, bogate, etnične manjšine), kar pomeni, da jih lahko v prvi vrsti razumemo kot obliko družbenega nadzora iz pozicije *mainstream* vrednot (Stephenson, 1951: 571).

Številni avtorji so bili do domneve o integrativni funkciji šal kritični. Čeprav šale običajno res merijo na različne družbene ekstreme, je vprašljivo, ali je to res nekaj pozitivnega. Iz perspektive funkcionalne analize, kjer je integracija eden bistvenih predpogojev za normalno delovanje družbe, ta možnost seveda obstaja (primerjaj: Parsons, 1990: 244-247), toda za same tarče šal so šale na njihov račun lahko tudi zatiralske. Očitno ilustracijo za to predstavljajo različne družbene manjšine, katerih

nizek družbeni status se v šalah naturalizira. Simon Weaver (2011) na primer izpostavlja škodljive psihološke učinke šal, ki lahko vplivajo na skupinsko moralo in proizvajajo psihološke poškodbe (Weaver, 2011: 145). Iz vidika medijskih študij pripoveduje komedija po Medhurstu vedno »/.../ o moči; imamo tiste, ki se smeji-jo, in tiste, ki se jim smejimo« (Medhurst v Weaver, 2011: 415). Weaverjeva lastna raziskava podobno kaže, »/.../ da lahko utelešeni rasistični humor /v določenih okoliščinah/ retorično podpira rasistična pojmovanja 'resnice' in /.../ izraža različne rasistično motivirane ambivalentnosti in protislovja« (Weaver, 2011: 416). To argumentacijo nadgrajuje Zenner, ki trdi, da obstaja pomembno nesorazmerje med šalami o družbenih večinah in manjšinah. O primeru, na katerega se nanaša Zenner, sta pisala Middleton in Moland: medtem ko so v času pred gibanjem za državljanske pravice temnopolti »/.../ pripovedovali hkrati 'proti-belske' in 'proti-temnopolte' šale, so belci pripovedovali le 'proti-temnopolte' šale« (Zenner, 1970: 96). Dejstvo, da člani podrejene skupine pripovedujejo šale o sebi, priča tudi o tem, da lahko humor v praksi upravičuje izključevanje družbenih manjšin in med njihovimi člani krepi občutke manjvrednosti.

Tem argumentom pa nasprotuje Christie Davies. V svojem odmevnem delu *Šale in tarče* (2011) zatrjuje, da je na makro nivoju povezava med šalami, konflikti in sovražnostjo v resnici zelo šibka (Kuipers, 2013: 418). V zaključku knjige tudi poudarja, da šale nimajo resnih posledic: »Šale so zgolj zabava, stvar smeha« (Davies, 2011: 267). Dokazi, ki jih Davies predstavlja, se nanašajo na specifične kontekste, v katerih se šale širijo. Šale naj bi tako običajno širili »/.../ v skupinah, tako da je njihova vloga očitno ustvarjanje in ohranjanje družabnosti, to pa pomeni, da se šaljevci skušajo izogniti pripovedovanju žaljivih šal, ki bi lahko prizadele ljudi, ki jim prisostvujejo« (Davies, 2011: 267). Medtem ko so Daviesovi poskusi razumevanja šal med najvplivnejšimi na področju, je očitno, da so bili njegovi zaključki sprejeti z določeno skepsjo.

Moira Smith je tako s pomočjo Billigovega koncepta ne-smeha (*unlaughter*) opozorila, da smeh ni vedno pričakovan. Ko so šale usmerjene proti obstrancem ali marginalnim članom skupin, se lahko ti odzovejo z ne-smehom. Včasih pa lahko ne-smeh pričakujejo sami pripovedovalci šal, saj lahko tovrsten odziv, ki je »/.../ v nasprotju s skupnim smehom preostale skupine, izpostavi meje do norčevanja in izobčenja obstrancev« (Smith, 2009: 166). Billig (2001) sicer sam opozarja, da je domneva o šalah, ki so le šale, v resnici ena od najosnovnejših strategij, ki se uporabljajo za upravičevanje ekstremnega rasističnega humorja. Še en značilen primer je Weaverjeva analiza rasističnega humorja na internetu, kjer avtor zaključuje, »/.../ da je od retorične strukture šal bolj pomembno dejstvo, da so šale ustvarjene s komunikativnimi prijemi, ki posredujejo ideologijo, razizem in sovraštvo, in da lahko torej storijo veliko več od oglaševanja nedolžnega smeha, zaradi česar je potrebno upoštevati, da šale včasih enostavno niso 'samo šale'«. ²

² Weaver, P. (2011): »Jokes, rhetoric and embodied racism: a rhetorical discourse analysis of the logics of racist jokes on the internet.« V *Ethnicities*, 11/4, str. 431.

Podobno zatrjuje Giseline Kuipers, ki kljub temu, da se na splošno strinja z nekaterimi Daviesovimi argumenti, zaključuje, da »/.../ na koncu šale obstajajo – in zabavajo – zgolj v mikro situacijah, te pa vključujejo tudi situacije, v katerih lahko šale tudi škodijo oziroma izključujejo« (Kuipers, 2013: 419). Šale so očitno vendarle resna zadeva.

::3. ANALIZA

Za razumevanje sprememb v praksah šaljenja v Sloveniji po razpadu socializma bova avtorja torej najprej poskušala identificirati tipične tarče sodobnih slovenskih šal. Po Christieju Daviesu so »tarče /.../ skupine ljudi, iz katerih se šala norčuje po konvencionalnem komičnem scenariju, v katerem pridobijo neko nezaželeno kvaliteto« (Davies, 2011: 6). Pozornost bova namenila tudi prevarantom (*tricksters*) v šalah, katerih vloga je po Walterju P. Zennerju (1970: 105) razgaljanje domnevne neumnosti (ali katerekoli že nezaželene lastnosti) tarč. Prevaranti sicer niso nujni element šal, saj se šale pogosto pripovedujejo iz perspektive predpostavljenega splošnega zdravega razuma, kjer posebni »razkrinkovalci« neumnosti niti niso nujni. V analizi bova prevarante torej skušala identificirati, ne bova pa jih iskala za vsako ceno.

Raziskovalni vzorec je sestavljen iz dvesto šal, ki sva jih zbrala devetnajstega januarja 2017 na petih najbolj priljubljenih slovenskih Facebook profilih, namenjenih deljenju šal (glede na število sledilcev in všečkov). Ti profili so: *Vici in šale* (ki je na dan analize imel 6945 všečkov in 6905 sledilcev); *Jokes – Šale – Vici* (6942 všečkov in 6907 sledilcev), *Zajebancija in smeh* (6355 všečkov in 6405 sledilcev), *Šale stare in nove* (611 všečkov in 609 sledilcev) in *Vici za crknet* (602 všečka in 602 sledilca). Iz vsakega od teh profilov sva vzela štirideset šal, ki so bile objavljene nazadnje. Nekatere od teh šal so internetni »memi«: slike z vstavljenimi komentarji ali smešnimi kratkimi videi. Najina analiza bo potekala v treh fazah. Najprej bova v zbranih šalah analizirala značilne tarče. V drugem koraku bova skušala pogoste tarče povezati z različnimi družbenimi konteksti, kar nama bo služilo kot osnova za zadnjo fazo, v kateri bova skušala odgovoriti na najina raziskovalna vprašanja o domnevnem izginjanju političnih šal v Sloveniji.

::3.1. Tarče

Analiza frekvenc kaže, da so tarče v šalah vzorca dvestotih šal zelo raznolike (Tabela 1). Najpogostejša tarča šal so moški (29), ki jim sledijo ženske (26), blondinke (11), Janezek (10), Mujo in Haso (4), tašče (3), politiki (3), Fata (2), duhovniki (2), odvetniki (2), starejše ženske (2) in mlajši moški (2). Tarče vseh drugih družbenih skupin se v vzorcu pojavijo samo enkrat (takšnih je 38 primerov), medtem ko v 66 primerih posebnih tarč ni bilo mogoče identificirati (ker ne merijo specifično na nikogar). Med tistimi, ki se v vzorcu pojavijo zgolj enkrat, so Zlatan Ibrahimović, bio-

-kmet, slovenske ceste, Adam in Eva, žaba, ljubezen, zdravnik, matematik, kristijani, krava, igralec, gejevski par in policist.

Kategorija prevarantov je še bolj raznolika in videti je, da v šalah ne predstavlja pomembnega elementa. V šalah o moških so prevaranti, ki razkrinkavajo moško neumnost – v kolikor se sploh pojavijo – kar njihove žene, v šalah o ženskah pa so prevaranti nasprotno njihovi možje. Ker takšni prevaranti očitno niso pomembni v širšem družbenem smislu, se bova pri analizi osredotočila zlasti na tarče. Izjema, ki premešča strogo razlikovanje med tarčo in prevarantom, so šale o Janezku, saj se ta lik v nekaterih primerih pojavlja tudi v vlogi prevaranta. Pri diskusiji o teh šalah se bova torej osredotočila tudi na to podrobnost. Preden nadaljujemo, morava opozoriti, da so mnoge šale iz vzorca pogosto vulgarne ali pa celo niti niso smešne. Toda takšen je pač vzorec, tako da bova nekaj od teh očitno deplasiranih šal v nadaljevanju tudi predstavila.

::3. 2. Tarče v kontekstih

Kot sva že omenila, rezultati kažejo, da so najpogostejše tarče v vzorcu moški, ki jim sledijo ženske. Glede na pretekle ugotovitve raziskovalcev, da so šale običajno naslovljene na različne družbene ekstreme, je to nekoliko presenetljivo, saj sta kategoriji moških in žensk tako splošni, da vsaj glede na biološke definicije spola zajemata veliko večino predstavnikov človeštva. V tem smislu bi bili rezultati manj presenetljivi, če bi bile prevladujoče tarče v šalah ženske, saj bi bil to jasen odraz patriarhalnih družbenih razmerij. Toda vsaj v najinem vzorcu je šal o moških celo več kot o ženskah, čeprav razlika v številu niti ni velika.

Kaj torej šale iz vzorca povedo o moških in ženskah? Za začetek je treba poudariti, da so moški iz vzorca prikazani na razmeroma raznolike načine. Šale se pogosto nanašajo na njihovo domnevno nepotešljivo spolno slo, vendar pa lahko le-ta v nekaterih šalah pri zadovoljivji partnerici tudi zataji. Še pogostejše so šale, ki prikazujejo moške kot lene zasvojenice s športnimi televizijskimi programi in pivom. V enem primeru moški tudi varajo svoje ženske, v nekem drugem primeru pa so prevarani sami. V nekaterih primerih se nadalje izkaže, da so moški junaki v resnici homoseksualci. V nekaterih primerih so moški prikazani tudi kot patološki narcisi, čeprav niso redke šale, kjer so povsem podrejeni dominantnim ženam. Tole je na primer ena od značilnih šal o moških:

Sem poslal frendu mejl: "A greva na 1-2 piva?"

Odgovor: "12 se piše brez vezaja." (Internetni vir 2)

Tudi ženske so prikazane na podobno raznolike načine, čeprav je pri njih mogoče razbrati nekaj, kar bi lahko razumeli kot izrazit skupni imenovalec, in sicer seksistično stereotipiziranje. Mnogo šal namreč portretira ženske kot neumne; v več primerih jim je mar samo za nakupovanje, za moške pa se zanimajo le zaradi njihovega denarja. Najpogostejše šale o ženskah so sicer tiste, ki pripovedujejo o njihovi

nezvestobi (od 26 šal se jih 5 vrti okoli tega motiva). Nekatere šale se ukvarjajo z znikanjem dejanske telesne teže, z ukazovalnim vedenjem do mož in z domnevno žensko nagnjenostjo do podleganja različnim oglaševalskim projektom.

FANTJE! Če vas ženska vpraša, ali se je kaj zredila zdaj čez praznike.... Je najboljša, da se naredite mrtve. (Internetni vir 3)

Dejstvo, da so v vzorcu 200 šal kar v 55 primerih tarče moški in ženske (običajno v zakonskih vlogah), napeljuje k ugotovitvi, da so odnosi med spoloma še najbolj travmatičen element v vsakdanjem življenju Slovencev. Ta ugotovitev je nekoliko presenetljiva posebno glede na to, da je bila raziskava narejena v času, ko se je slovenska družba še opotekala zaradi posledic hude gospodarske krize, toda tako so pač pokazali rezultati.

Tretja najpogostejša tarča v vzorcu so blondinke, ki so že dolgo skoraj standardna tarča v zahodnem svetu. V analiziranem vzorcu nič ne predpostavlja, da so slovenske šale o blondinkah na kakršenkoli način nekaj posebnega. Nasprotno, indici obstajajo, da večina slovenskih šal o blondinkah izvira iz drugih okolij, predvsem iz ZDA (glej: Shifman in Lemish, 2010: 19), in da so bile za rabo na slovenskih Facebook straneh zgolj prevedene. Nekateri avtorji izpostavljajo (primerjaj: Davies, 2011: 112; Shifman in Lemish, 2010: 20; Morris, 2006: 10), da lahko šale o blondinkah interpretiramo zlasti kot seksističen odziv na proces ženskega osvobajanja v zadnjih desetletjih. To je morda nekoliko presenetljivo, saj so šale usmerjene izključno na blondinke (in ne na ženske nasploh), toda po drugi strani je treba upoštevati, da je prototip ženske blondinke, kakršen se pojavlja v teh šalah, v resnici zgolj do karikature napihnjena tradicionalni stereotip ženskosti (Shifman and Lemish, 2010: 20), kar pomeni, da se s smenjenjem blondink te šale v resnici norčujejo iz žensk nasploh.

Šale o Janezku so najbolj izrazito slovenske šale v vzorcu. Janez je bilo včasih zelo razširjeno slovensko ime, danes pa je vse manj priljubljeno, tako da zveni že nekoliko arhaično. V bivši Jugoslaviji je bil Janez generični sinonim za Slovence nasploh, danes pa Slovenec podobno deluje tudi v šalah o Janezku, čeprav gre za pomanjševalnico. Janezek je skratka mali Janez, njegova vloga v šalah pa je, da s svojimi naivno nedolžnimi dejanji in vprašanji razkrinkava različne absurde in dvoličnosti slovenskega vsakdanjega življenja.

"Janezek, zakaj si prinesel mačko v šolo?!"

Janezek: »Zato ker sem zjutraj slišal očeta, ko je mami rekel "Pojedel ti bom muco, ko gre mali v šolo" (Internetni vir 3)

V tem smislu lahko zaključimo, da je Janezek še najbolj izrazit približek liku prevaranta v najinem vzorcu šal, čeprav je veliko tudi šal, v katerih Janezek ne prevzema vloge prevaranta, temveč predstavlja neke vrste običajno osebo, ki bi jo v resnici lahko nadomestila katerakoli družbena vloga ali ime.

JANEZEK: »Mami, saj veš da ne maram lukenj v siru!«

MAMA: »Potem pa pojej sir, luknje pa pusti na miru!« (Internetni vir 3)

Cikel šal o Janezku lahko razumemo tudi kot izraz kompleksnih občutenj, ki so vzniknili po slovenski osamosvojitvi. Navsezadnje šale o Janezku pred razglasitvijo slovenske neodvisnosti niti niso bile zelo pogoste. Če hočemo razumeti šale o Janezku v postsocialističnem kontekstu, moramo za začetek opozoriti na slovenske občutke superiornosti do ostalih jugoslovanskih narodov, ki so izhajali iz dejstva, da je bila Slovenija po večini kriterijev najbolj razvita jugoslovanska republika. To ne pomeni, da so bili Slovenci boljši tudi kot ljudje, vendar je prav to impliciral slovenski popularni diskurz. Slovenci so tako za medetnične konflikte v Jugoslaviji tipično krivili pripadnike drugih narodov in narodnosti in so se jim pri tem tudi posmehovali (več o tem v analizi šal o Muju in Hasu). Ta občutek vsesplošne večvrednosti je bil tudi eden od temeljnih razlogov za slovensko odcepitev od Jugoslavije, a se je kmalu izkazal za precej neupravičenega. Kmalu po slovenski osamosvojitvi se je namreč pokazalo, da številni družbeni in ekonomski problemi, ki so jih Slovenci pred tem pojasnjevali zlasti z domnevno vseplošno nesposobnostjo (in lenobo) ostalih jugoslovanskih narodov, ne izginjajo. Pomembno je tudi, da se je ob slovenski pridružitvi Evropski uniji pokazalo, da Slovenija vsaj v primerjavi z drugimi zahodnoevropskimi državami nikakor ni tako zahodna, kakor so Slovenci domnevali v času osamosvajanja. Še posebej so na primer zaskrbljujoči podatki o visoki stopnji korupcije pri slovenskih politikih in menedžerjih.

Takšno stanje je zagotovo zelo daleč od tega, kar so Slovenci pričakovali po razglasitvi neodvisnosti v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Večina Slovencev posledično čuti razočaranje in se na potek dogodkov odziva na različne načine. Eden od teh so šale, čeprav se očitno ne pojavljajo v enakih oblikah kot v času socializma, ko so bile glavne tarče politiki. Bolj so razširjene druge vrste šal, med katerimi so tudi šale o Janezku, ki jih lahko razumemo tudi kot poskus narcistične ohranitve dojemanja Slovencev kot dobrih in delovnih ljudi, hkrati pa kot spoznanje, da je slovenska resničnost vse prej kot idealna. Kot sva omenila prej, je temeljna pripovedna strategija šal o Janezku zoperstavljanje Janezkove naivnosti vulgarnim in pogosto tudi absurdnim prvinam resničnega sveta. Ta kontrast se seveda uporablja zlasti za proizvodnjo komičnih učinkov, toda na bolj simbolni ravni ga lahko razumemo tudi kot retorično strategijo, ki Slovincem omogoča, da se še vedno razumejo kot dobri – pa čeprav hkrati nekoliko naivni – ljudje, saj v takšnih pripovednih scenarijih komični problem praviloma ni Janezek ampak nepopoln svet, v katerem se je znašel. Cikel šal o Janezku z drugimi besedami temelji na razcepu med nedolžnim Janezkom, ki zastopa Slovence na splošno, in med pokvarjenim svetom. To pomeni, da šale sicer po eni strani priznavajo vse prej kot popolno resničnost neodvisne Slovenije, hkrati pa ohranjajo narcistično domnevo, da za to stanje Slovenci neka-ko niso odgovorni (in se svetu, kakršen je, zgolj čudijo).

Na tem mestu je potrebno opozoriti, da se ta interpretacija nanaša le na tisti del cikla šal o Janezku, ki temelji na razcepu med nedolžnim Janezkom in absurdnim svetom. Te šale prevladujejo, vendar obstajajo tudi take, v katerih je Janezek predstavnik vsakdanjega človeka brez posebnih značilnosti. V tem primeru se zdi, da se Janezek pojavlja zlasti kot priročna retorična figura.

V vzorcu so tudi štiri šale o Muju in Hasu. Te šale so bile v republikah bivše Jugoslavije zelo priljubljene (Brown, 1995: 205), oziroma so še vedno priljubljene v vseh državah, ki so nastale na pogorišču bivše skupne države. Usmerjene so na Bosance, natančneje, na bosanske muslimane (Bošnjake). Zakaj so se od vseh narodnosti večetnične Jugoslavije šale prvinsko usmerjale na Bošnjake, je kompleksno vprašanje. Obstajale so sicer tudi šale o ekstremno lenih Črnogorcih, o skopuških Slovencih in o drugih narodih in narodnostih, a od vseh so (bile) daleč najbolj priljubljene šale o Bošnjakih. Očiten odgovor na zgornje vprašanje bi bil, da so bili Bošnjaki kot muslimanska skupnost v prevladujoče krščanski (katoliški ali pravoslavni) oziroma ateistični Jugoslaviji na kulturnem robu države. Po Daviesu namreč šale o neumnosti tipično merijo prav na »tiste z roba državnega, kulturnega ali lingvističnega roba« (Davies, 2011: 254). In neumnost je v šalah glavna značajska lastnost Muja in Hasa.

Čeprav je ta argument že sam po sebi dovolj pomemben, pa je potrebno omeniti, da obstaja v Bosni močna tradicija norčevanja iz samega sebe (Vucetić, 2004: 17). Zato obstaja možnost, da številne šale o Muju in Hasu in resnici izvirajo iz same Bosne in so jih ljudje iz drugih bivših jugoslovanskih republik morda prevzeli šele naknadno v skladu s svojimi stereotipi o Bošnjakih. Branko Djurić - Đuro, priljubljeni bosanski komik, ki živi v Sloveniji, je tako nekoč na primer izjavil, da imajo Slovenci in Bosanci v šalah isto tarčo – Bosance (Grčman, 2009).

Po eni strani lahko torej šale o Muju in Hasu razumemo kot ostanek razmerij moči v bivši Jugoslaviji, kjer so se ljudje posmehovali neumnosti s kulturnega roba, po drugi strani pa tudi kot izraz samoponižujočega bosanskega humorja. V Sloveniji pa se to razumevanje še dodatno zapleta zaradi različnih konotacij, ki spremljajo pojem Bošnjak (oziroma v Sloveniji prevladujoče Bosanec). Tu gre za dva momenta. Prvič, izraz Bosanec se je v Sloveniji praviloma uporabljal za vse narode in narodnosti bivše Jugoslavije, in drugič, izraz ima negativno konotacijo neumnega fizičnega delavca s socialnega dna. V vsakem primeru mnogi Slovenci na Bosance še vedno gledajo zviška, tako da je razmeroma majhno število šal o Muju in Hasu v vzorcu celo presenetljivo. Resda vzorec vsebuje tudi dve šali o Fati, ki je ženski ekvivalent Muja in Hasa (ter se v šalah pogosto pojavlja kot žena enega ali drugega), vendar skupno število zgolj šestih šal na temo Bosancev še vedno preseneča. Eden od možnih razlogov za relativno pomanjkanje šal o Bosancih je družbena razdalja med Slovenci in Bosanci, ki danes predstavljajo največjo etnično manjšino v Sloveniji, je, da so Bosanci na splošno, še posebej pa bosanski muslimani (Bošnjaki) med vojnami, ki so sledile razpadu Jugoslavije, ogromno pretrpeli, zaradi česar Slovenci navkljub predsodkom z njimi tudi sočustvujejo.

"Reci Haso, kak je kaj tvoja žena v postelji?"

"Ne vem prav, eni pravijo tako drugi pa drugače" (Internetni vir 4)

Mujo in Haso na bojišču. Mujo vpraša Hasa: "Ali vidiš tistega tam, s kapo?"

"Koga?" Tistega tam! "Pa koga vendar?" "Daj mi puško!" je rekel Mujo.

Haso mu da puško, Mujo pa ustrelil človeka, na katerega je kazal. "Ali zdaj vidiš ti-stega, ki je padel?" "Ja, vidim!" "No, vidiš, to je moj brat!"³

Vzorec vsebuje tudi tri šale o taščah. Ena je taka:

Mlad zakonski par je imel težko prometno nesrečo, v kateri je žena dobila močne opekline po obrazu. Zdravnik je pojasnil možu, da ne more nikjer na njenem telesu vzeti kože, ker je njena koža preveč tanka. Tako je mož ponudil, da bo daroval svojo kožo. Ampak edina koža na njegovem telesu, ki bi bila primerna za presaditev, je bila tista na zadnjici. Mož in žena sta se dogovorila, da ne bo nobeden povedal, od kod ima kožo, prosila pa sta tudi zdravnika, da bi obdržal njuno skrivnost. Na koncu koncev, stvar je bila zelo občutljiva. Po operaciji so bili vsi presenečeni nad ženino novo lepoto. Bila je lepša kot kdaj koli. Vsi prijatelji in znanci so govorili samo o njeni lepoti. Nekega dne, ko sta bila z možem sama, so jo premagala čustva ob njegovem velikodušnem žrtvovanju. Rekla je »Dragi, še enkrat bi se ti rada zahvalila za to, kar si naredil zame. Nikoli ti ne bom mogla poplačati!«

»Draga moja,« ji je odgovoril mož, »nikar ne misli na to. Vedno znova dobivam za-doščenje, ko vidim tvojo mamo, kako te poljublja na lica!«⁴

V splošnem lahko to šalo razumemo kot izraz mizoginije, kar lahko podpremo s podatkom o popolni odsotnosti šal o tastih v vzorcu. V vzorcu pa obstajajo tudi tri šale o slovenskih politikih. Glede na to, da so politične šale v središču najinega raziskovalnega zanimanja, si jih oglejmo.

Kaj imajo skupnega učenci in politiki?

Oboji nečesa ne vedo.

Učenci odgovorov na testu, politiki pa, kam je šel denar (Internetni vir 2).

Kakšna je razlika med mafijo in politiko?

Mafija je organizirana (Internetni vir 2).

V razredu je učitelj vpraševal otroke, kaj bi doma potrebovali.

Prvi fant pravi: »Računalnik!«

Učitelj odgovori: »To bi bilo res uporabno!«

Drugi učenec pravi: »Novo kosilnico!« in dobi podoben odgovor.

Janezek pa vstane in reče: »Pri nas doma pa ne rabimo ničesar.«

Učitelj Janezku reče, da naj bolje premisli, saj vsakdo vsaj nekaj potrebuje..

Mali Janezek pa energično odvrne: »Ne, prepričan sem. Ko je moja sestra začela hoditi s pristašem Janš, je oče rekel: 'No, to je pa res zadnja zajebana stvar, ki smo jo še rabili!'«⁵

³ Internetni vir 6: Vici za crknet. Dostopen 19. januarja 2017 na strani: <https://www.facebook.com/viczacrknet/>.

⁴ Internetni vir 5: Šale stare in nove. Dostopen 19. januarja 2017 na strani: <https://www.facebook.com/%C5%Aoale-stare-in-nove-187794254604197/>

⁵ Internetni vir 5: Šale stare in nove. Dostopen 19. januarja 2017 na strani: <https://www.facebook.com/%C5%Aoale-stare-in-nove-187794254604197/>

V celoti so politiki v danih šalah reprezentirani kot inherentno zavajajoči, koruptivni, lažnivi in neiskreni ljudje. V tem smislu obstaja pomembna razlika s šalami o politikih, ki so bile priljubljene v Sloveniji v obdobju socializma, saj so se slednje norčevale iz politikov na bolj raznolike načine; politiki so bili pogosto prikazani kot koruptivni, toda v številnih primerih so bili tudi neumni, neusmiljeni, ipd. V nekaterih primerih so se šale norčevale tudi iz njihovih fizičnih značilnosti. Takšen primer je Stane Dolanc, vplivni minister za notranje zadeve, na katerega so šale letele zlasti v povezavi z njegovo debelostjo.

Pride Dolanc na otvoritev nove tovarne za predelavo mesa. Direktor mu razloži stopnjo avtomatizacije: »Na enem koncu prihajajo v avtomatsko linijo prašiči, na drugem pa končni produkt klobase.«

Dolanc povpraša: »Kaj pa če bi klobaso dali v stroj? Bi na drugem koncu prišel prašič?«
»Žal ne!« odgovori direktor: »To je uspelo le vašemu očetu!«⁶

Sodobne šale o politikih kot zavajajoči hordi goljufov jasno izražajo razočaranje Slovencev nad procesi političnega in ekonomskega prehoda iz socializma. Vseeno pa je najbolj opazna podrobnost v povezavi s političnim humorjem ta, da je političnih šal v vzorcu zelo malo: od 200 šal zgolj 3 merijo na politike. V tem smislu rezultati raziskave potrjujejo vtis, da so politične šale večinoma izginile iz slovenskega javnega življenja, ni pa jasno, kako to interpretirati? Kaj se je zgodilo s političnimi šalami v postsocialistični Sloveniji?

Rezultati analize seveda niso take vrste, da bi nam lahko ponudili dokončne odgovore na to vprašanje. Ne glede na to pa so frekvence, ki sva jih identificirala v vzorcu, vsaj do neke mere informativne, tako da bova v nadaljevanju na njihovi osnovi poskusila razmišljati o možnih vzrokih za izginjanje političnih šal v postsocialistični Sloveniji.

::4. RAZPRAVA

V uvodu sva zastavila tri vprašanja: Ali so politične šale v Sloveniji resnično izginile? Če so izginile, ali so politike nadomestile druge tarče šal? In če so politične šale izginile, zakaj se je to zgodilo glede na to, da je ljudsko nezadovoljstvo s politiki in politikom očitno vsaj tako intenzivno kot v obdobju socializma?

Odgovor na prvo vprašanje je jasen. Rezultati analize jasno kažejo, da so politične šale v Sloveniji večinoma izginile. Iz vzorca 200 šal so le tri usmerjene na politike. Bolj natančno - dve merita na politike v splošnem, ena pa na konkretnega politika.

Odgovor na drugo vprašanje je kompleksnejši. Res je, da rezultati analize kažejo, da se nekatere družbene skupine pojavljajo kot razmeroma pogoste tarče priljubljenih šal, toda strogo gledano so tarče v vzorcu tako zelo razpršene, da je težko izpo-

⁶ Internetni vir 1: Politični vici nekoč in danes. Povzeto 12. maja 2017 na strani: <http://stricmarc.blog.siol.net/2011/06/06/politichni-vici-nekoc-in-danes-2/>

staviti nekaj kategorij, ki bi jih lahko razumeli kot nadomestek za politične šale iz obdobja socializma. Kot smo videli, je v vzorcu veliko šal o moških (29) in ženskah (26), druge družbene skupine pa se pojavljajo manj pogosto, pri čemer je povedno, da je še največ tistih, ki se v vzorcu pojavljajo zgolj enkrat samkrat. Bolj natančno je takšnih tarč v vzorcu z 200 šalami kar 38 (v 66 šalah pa tarč niti ni mogoče prepoznati), tako da je mogoče zaključiti, da v sodobnih slovenskih šalah resda obstaja nekaj razširjenih tarč, ki pa vendarle niso tako zelo priljubljene, kot se zdi, da so bili politiki v socialističnem obdobju (natančno je o tem sicer težko soditi, saj v času socializma v Sloveniji ni bila izpeljana nobena raziskava tarč šal, ki bi omogočala bolj natančno primerjavo med obdobjema). Še pomembneje je, da dve daleč najpogostejši tarči v vzorcu, moški in ženske, nista družbena ekstrema, od koder naj bi vsaj po teoriji prihajale tarče (bodisi zelo bogati bodisi zelo revni oziroma družbeni marginalci): tako moški kot tudi ženske sta namreč zelo splošni kategoriji, ki zajemata praktično celotno človeštvo, tako da lahko zaključimo, da izrazitih tarč v ožjem smislu besede danes v Sloveniji ni več, oziroma da je politični humor nadomestilo zlasti neke vrste neobvezno medsebojno zbadanje med moškimi in ženskami.

Prav tako kompleksen je odgovor na vprašanje o možnih razlogih za izginjanje političnih šal v Sloveniji. V nadaljevanju bova predstavila nekatere svoje razmisleke, vendar bi pred tem želela izpostaviti nekaj ugotovitev, ki sta jih v svoji razpravi o umiranju šal v postsocialistični Madžarski prispevala Lampland in Nadkarni. Razlog za ta ekskurz je, da so njuni argumenti pomembni tudi za razumevanje procesov transformacij političnega humorja na Slovenskem. Lampland in Nadkarni namreč trdita, da lahko izrazito zmanjševanje pomena humorja na Madžarskem razložimo tudi s postopnim izginjanjem »spontane družabnosti«, ki nudi obilo priložnosti za širjenje šal. Te prakse so bile uporabne pri vzpostavljanju in reprodukciji družabnih odnosov, ki so bili »v osiromašeni socialistični ekonomiji nujni za poklicno napredovanje in materialno varnost«, v kapitalizmu pa je »destabilizacija obstoječih družbenih hierarhij in mrež spodkopala občutek skupnosti oziroma deljenega truda, s tem pa tudi v veliki meri razloge za spontano družabnost« (Lampland in Nadkarni, 2016: 455). Še en njun argument je, da je proces demokratizacije razpusstil preprosto razlikovanje med »nami« in »njimi«, značilno za socializem: medtem ko je v socializmu posameznike družilo, da so bili na drugem bregu kot politična elita (člani komunistične partije, funkcionarji in podobno), so v kapitalizmu posamezniki fragmentirani vzdolž cele serije razrednih in političnih linij, kar pomeni, da lahko sedaj »politične šale družbene vezi tudi trgajo« (Lampland in Nadkarni, 2016: 455). Lampland in Nadkarni nadalje pravita, da ljudje različnih družbenih statusov danes preživljajo vedno manj časa skupaj, zaradi česar se je zmanjšala sposobnost empatije prek različnih razrednih in statusnih meja. Rezultat tega je, da šale sedaj odsevajo zlasti polarizacijo političnega in družbenega življenja in ne več skupnega nezadovoljstva z oblastniki (Lampland in Nadkarni, 2016: 457).

Naslednji argument je, da veliko Madžarov sicer še vedno verjame v pomen demokratičnih vrednot, da pa se je fantazma o demokraciji, ki bo čudežno rešila vse

zagate in prispevala k večji kvaliteti življenja, razblinila. Avtorja v tej luči ugotavljata, da je izginjanje humorja izraz postsocialističnega neuspeha, v katerega se čutijo ljudje preveč vpleteni, da bi se iz njega norčevali (Lampland in Nadkarni, 2016: 461). In končno, avtorja tudi pravita, da je olajšan dostop do nekoč tako zelo občudovanih zahodnih dobrin osiromašil sposobnost kritične interpretacije javne kulture (Lampland in Nadkarni, 2016: 462).

Te poante so prenosljive tudi na slovenski primer, vendar je pri tem potrebno opozoriti, da Lampland in Nadkarni razpravljata o izginjanju šal na splošno, medtem ko sva avtorja pričujoče razprave v raziskavi skušala odgovoriti na bolj konkretna vprašanja v zvezi z izginjanjem političnih šal. V skladu s tem pa je potrebno upoštevati tudi nekatere druge razlage.

Prva stvar, na katero velja opozoriti, je, da je bil socializem, kakršnega smo ga poznali v bivši Jugoslaviji, razmeroma privlačna tarča šal. Razlog za to je, da ga je Komunistična partija nenehno propagirala, saj ljudje o prednostih te ureditve niso bili vedno prepričani. Še posebej so dvome o socializmu zbujele privlačne potrošniške dobrine, ki so bile na kapitalističnem Zahodu na voljo v Jugoslovanom skoraj nepredstavljaljivih količinah. Tak razkorak med uradnimi razlagami o superiornosti socializma in vse prej kot idealno realnostjo pa je bil seveda odlična tarča za različne šale.

Obstoj podobnega razkoraka med ideali in realnostjo bi sicer lahko očiteli tudi kapitalizmu, vendar je tu pomembna razlika, saj kapitalizem očitno deluje brez potrebe po različnih ideoloških upravičenjih, ki bi jih lahko posamezniki duhovito zoperstavljali ne tako zelo popolni resničnosti. Kot so pokazali že številni kritični teoretiki od Karla Marxa dalje, se kapitalizem v resnici legitimira na bolj subtilnih ravneh, na primer z blagovnim fetišizmom, različnimi ideološkimi operacijami (na primer z althusserjansko interpelacijo), neoprijemljivim diskurzom o svobodi izbire in podobo. Strogo gledano je seveda tudi to neke vrste politična propaganda, vseeno pa ni tako eksplicitna, kot je bila tista v socialističnih družbah, zato se je iz njenih sporočil težje norčevati (oziroma jih humorno zoperstavljati resničnosti).

Drugi možen razlog za izginjanje političnih šal v sodobni Sloveniji je, da partijski funkcionarji v socializmu na svoje položaje niso bili izvoljeni, oziroma so bili izvoljeni na ne povsem svobodnih volitvah. Zaradi tega niso bili pretirano priljubljeni, še posebej v primerih, ko se je izkazalo, da ne delajo dobro, kar posledično pomeni, da so se ljudje začeli iz njih hitro norčevati. V obdobju od padca socialističnih režimov konec osemdesetih let dalje pa so politične elite izvoljene na vsaj formalno svobodnih volitvah, kar pomeni, da niso, tako kot je bilo to v obdobju socializma, že a priori v položaju nasprotnika, s tem pa priljubljene tarče različnih šal.

::5. SKLEPI

V članku sva avtorja naslovila vprašanje izginjanja političnih šal v Sloveniji po razpustitvi socialističnega režima leta 1989. Bolj natančno, poskusila sva ugotoviti, prvič, ali so politične šale v Sloveniji res izginile, drugič, če so izginile, katere tarče

so se pojavile namesto politikov, in tretjič, zakaj je do morebitnega izginotja političnega humorja sploh prišlo? Raziskava vzorca 200 šal, ki so bile deljene na najbolj priljubljenih slovenskih Facebook profilih, namenjenih deljenju šal, je pokazala, da je odgovor na prvo vprašanje zelo jasen: rezultati kažejo, da političnih šal danes v Sloveniji skorajda ni več. Odgovor na drugo vprašanje je bolj kompleksen. Raziskava je pokazala, da so tudi danes nekatere družbene skupine priljubljene tarče šal, vseeno pa ne zelo izrazito, predvsem pa sta dve najbolj pogosti tarči, ki smo ju prepoznali v vzorcu, moški in ženske, nekoliko specifični. Tu gre za preprosto dejstvo, da moški in ženske nista ravno robni skupini (se pravi bodisi elita bodisi marginalci), za katere velja, da so običajne tarče šal, temveč splošna populacija, ki skupaj tvori praktično celotno človeštvo. V skladu s tem ugotavljamo, da izrazitih tarč, ki bi nadomestile politike iz obdobja socializma, danes v Sloveniji ni, oziroma da je politični humor nadomestilo zlasti neke vrste vzajemno zbadanje med pripadniki obeh spolov. Slednje seveda ni nepomembno, saj lahko takšne šale razumemo tudi kot neke vrste reakcijo na proces redefinicije spolnih vlog v družbi, vseeno pa vsaj v rezultatih analize ni mogoče razbrati pojava izrazite nove tarče, za katero bi kazalo, da posamezniki vanjo usmerjajo svojo jezo in frustracije.

Na tretje vprašanje o vzrokih za izginjanje političnih šal v obdobju po koncu socializma v Sloveniji je še težje odgovoriti. Najprej iz preprostega dejstva, da gre za kompleksno vprašanje, v primeru najine analize pa tudi zato, ker najin raziskovalni okvir, analiza tarč sodobnih slovenskih šal, niti ne omogoča prepoznavanja neposrednih razlogov za izginjanje političnih šal. V resnici je vprašljivo, ali bi kaka empirična raziskava sploh lahko ponudila dokončen odgovor na to vprašanje, saj vzroki za izginjanje političnih šal v družbi verjetno presegajo raven individualnih racionalizacij in razlag, ki jo pri takih raziskavah obravnavamo.

Čeprav na to vprašanje zaradi epistemoloških omejitev torej ne moreva ponuditi kakršnih koli konkluzij, pa sva v analizi izpostavila nekaj možnih interpretacij trenda depolitizacije šal v Sloveniji. Najprej sva predstavila argumente, ki sta jih pri poskusih razlage podobnega procesa na Madžarskem razvila Lampland in Nadkarni. Ti so za nas pomembni, saj si Slovenija in Madžarska glede izginjanja političnih šal očitno delita dokaj podobno izkušnjo, v nadaljevanju pa sva dodala še nekaj lastnih razmislekov v povezavi z dejstvom, da je bil socializem zaradi nekaterih svojih posebnosti še posebej dovzeten za norčevanje, medtem ko kapitalizem deluje po načelih, ki sicer niso nujno manj problematični, a se je od njih očitno težje distancirati, oziroma se iz njih norčevati. Čisto na koncu se lahko vrnemo tudi k razmislekom o očitni prevladi šal o moških in ženskah v analiziranem vzorcu (od 200 analiziranih šal jih kar 55 meri na moške oziroma ženske). Zgoraj smo omenili, da je moške in ženske kot tarče aktualnih slovenskih šal težko razumeti v smislu neposrednega nadomestka za šale na račun politikov oziroma družbene ureditve, ki so bile razširjene v obdobju socializma, saj smo moški oziroma ženske bolj ali manj vsi, politiki pa so bili v socializmu elita, iz katere so se posamezniki v socializmu norčevali med drugim ravno zaradi njene drugačnosti, konkretno odmaknjenosti od vsakdanjih tegob, ki so pestile običajne ljudi.

Toda spet po drugi strani šale o ženskah in moških vseeno nekaj povedo tudi o sodobni družbi. Omenjali smo že spremembe v odnosih med spoloma, ki očitno vodijo k različnim duhovitim artikulacijam, na tem mestu pa dodajmo še nekaj: možnost, da pri prevladi šal na temo moških in žensk razumemo kot neke vrste transfer drugih skrbi. Ta možnost je povezana z že omenjenim argumentom, da se kapitalizem kot družbena ureditev legitimira s pomočjo razmeroma diskretnih mehanizmov. Če je namreč oblast v socializmu družbeni sistem nenehno razlagala in upravičevala (v jugoslovanskih osnovnih šolah je bil celo obvezen predmet o družbenem sistemu samoupravljanja), poteka v kapitalizmu družbena legitimacija zlasti na način naturalizacije konkretnih vrednot, kot so individualizem, egoizem, zasebna lastnina, večstrankarski sistem ipd., kar pomeni, da temeljna vprašanja o naravi družbenih razmerij v javnih razpravah niti niso prisotna in posledično tudi ne predstavljajo privlačne tarče šal. Obenem pa je kapitalizem ureditev, ki proizvaja mnogo negotovosti in skrbi. Te se nanašajo na grožnje brezposelnosti, tržna nihanja, ponavljajoče se gospodarske krize, nenehne zahteve po uspešnosti v visoko tekmovalnih poslovnih okoljih in podobno. Če torej v socializmu ljudje v splošnem niso imeli dostopa do množice potrošnih dobrin, vseeno pa so bili njihovi položaji v družbi relativno varni, je v kapitalizmu ravno nasprotno življenjski standard višji, a so naša življenja manj zavarovana. Ta kontrast je še posebej pomemben za vzhodnoevropske družbe, kamor sodi tudi Slovenija, saj so bili posamezniki tu v socializmu navajeni visoke stopnje eksistenčne varnosti. Če torej poskušamo vse omenjeno – skoraj popolno nevidnost kapitalistične ideološke legitimacije in dejstvo, da kapitalizem proizvaja veliko negotovosti, še posebej v turbulentnih postsocialističnih družbah – povezati, lahko ugotovimo, da tudi v kapitalističnih družbah obstajajo mnoge napetosti, ki pa se ne izražajo v odkrito političnih šalah, saj se kapitalizmu kot družbeni ureditvi v veliki meri uspeva ideološko naturalizirati. Ker torej kapitalizem sam po sebi v javnosti ni velika tema, se napetosti in negotovosti v šalah očitno izražajo skozi druge motive, tipično skozi tiste, ki so bolj povezani z vsakdanjimi izkušnjami, kakršne so na primer odnosi med spoloma.

To pa je seveda zgolj domneva. Dodati velja, da je prevlado šal o moških in ženskah v analiziranem vzorcu mogoče interpretirati tudi kot izraz negotovosti, do katerih je prišlo ob relativno hitrih spremembah razmerij med spoloma v postsocialističnih družbah (v prvi vrsti gre tu seveda za postopno emancipacijo žensk). Dejstvo namreč je, da so spremembe kulturnih vzorcev med tistimi, ki so za posameznike najbolj neprijetne. Obenem pa je treba dodati, da se je proces intenzivne emancipacije žensk v Sloveniji v resnici začel že v obdobju socializma, kjer je bila enakost med spoloma razumljena kot eden od najpomembnejših političnih projektov. Ker pa se zdi, da so bile v tistem času šale o moških in ženskah mnogo manj priljubljene kot danes, lahko domnevamo, da spremembe v odnosih med spoloma same po sebi ne morejo pojasniti izjemno velikega deleža šal na račun moških oziroma žensk v analiziranem vzorcu. V skladu s tem ostajamo pri oceni, da je velik delež šal o moških in ženskah v vzorcu mogoče pojasniti zlasti v smislu psihološkega transferja: izraža-

nja strukturnih napetosti, ki dušijo posameznike v postsocialističnih družbah, skozi preproste in domače motive, kakršen je na primer t. i. »vojna med spoloma«.

::6. LITERATURA

- Ákos, B. P. (2011): »The unloved Hungarian capitalism. More than just the proverbial Hungarian blues.« V *Hungarian Review*, 2/4. Povzeto 16. maja 2018 na strani: http://www.hungarianreview.com/article/the_unloved_hungarian_capitalism.
- Balázs, P. & Bozóki A. & Štefan, C. & Gotseva, A. & Horvath, J. & Limani, D. & Radu, B. & Simon, Á. & Szele, A. & Tófalvi, Z. & Perlaky-Tóth, K. (2015): »25 years after the fall of the Iron Curtain. The state of integration of East and West in the European Union.« V *European Commission, Directorate-General for Research and Innovation*, Bruselj.
- Billig, M. (2001): »Humour and hatred: the racist jokes of the Ku Klux Klan.« V *Discourse & Society*, 12/3, str. 267-289.
- Brown, K. S. (1995): »Political Realities and Cultural Specificities in Contemporary Macedonian Jokes.« V *Western Folklore*, 54/3, str. 197-211.
- Bryant, C. (2006): »The language of Resistance? Czech Jokes and Joke-telling under Nazi Occupation.« V *Journal of Contemporary History*, 41/1, str. 133-151.
- Davies, C. (2011): *Jokes and Targets*. University of Indiana Press: Bloomington, str. 213-241.
- Grčman, L. (2009): »Prvi izbranec drafta NBA iz bosanske lige.« V *Žurnal*, povzeto 16. maja 2018 s strani: <http://www.zurnal24.si/prvi-izbranec-drafta-nba-iz-bosanske-lige-clanek-55167> (16. maj 2018).
- Kojanic, O. (2015): »Nostalgia as a practice of the self in post-communist Serbia.« V *Canadian Slavonic Papers/Revue canadienne des slavistes*, 57/3-4, str. 195-212.
- Kornai, J. (2006): »The Great Transformation of Central Eastern Europe: Success and Disappointment.« V *Economics of Transition*, 14/9, str. 207-244.
- Kuipers, G. (2013): »Christie Davies, Jokes and Targets (recenzija knjige).« V *Sociology*, 47/2, str. 417-419.
- Lampland, M. & Nadkarni M. (2016): »'What Happened to Jokes?' The Shifting Landscape of Humor in Hungary.« V *East European Politics and Societies and Cultures*, 30/2, str. 449-471.
- Mitchell, C. (1978): »Hostility and Aggression toward Males in Female Joke Telling.« V *Frontiers: A Journal of Women Studies*, 3/3, str. 19-23.
- Morris, R. C. (2006): »From the dumb blonde to the demonized mother-in-law: How humour preserves the status quo.« Povzeto 16. maja 2018 s strani: http://www.robvox.com/scholar/docs/RC_Morris_Honors.pdf.
- Parsons, T. (1990): »Pojam društva: dijelovi i njihovi međuzošobni odnosi.« V Kuvačić, I. (Ed.). *Funkcionalizam u sociologiji*, 385-394. Zagreb: Naprijed.
- Shifman, L. & Lemish, D. (2010): »Blondejokes.com: The New Generation.« V *Society*, 47/1, str. 19-22.
- Smith, M. (2009): »Unlaughter, and Boundary Maintenance.« V *The Journal of American Folklore*, 122/484, str. 148-171.
- Stephenson, M. R. (1951): »Conflict and Control Functions of Humour.« V *American Journal of Sociology*, 56/6, str. 569-574.
- Velikonja, M. (2008): *Titostalgija – Študija nostalgije po Josipu Brozu*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Vucetić, S. (2004): »Identity is a Joking Matter: Intergroup Humor in Bosnia.« V *Spaces of identity*, 4/1, str. 1-28.
- Weaver, P. (2011): »Jokes, rhetoric and embodied racism: a rhetorical discourse analysis of the logics of racist jokes on the internet.« V *Ethnicities*, 11/4, str. 413-435.
- Zenner, P. W. (1970): »Joking and Ethnic Stereotyping.« V *Anthropological Quarterly*, 43/2, str. 93-113.

Žerdin, A. (2018): »Prepričljivost in verodostojnost.« V *Delo*. Povzeto 11. maja 2018 na spletni strani: <http://www.delo.si/sobotna-priloga/prepricljivost-verodostojnost-49814.html>

::INTERNETNI VIRI BREZ RAZVIDNEGA AVTORSTVA

Internetni vir 1: Politični vici nekoč in danes. Povzeto 12. maja 2017 na strani:

<http://stricmarc.blog.siol.net/2011/06/06/politichni-vici-nekoc-in-danes-2/>

Internetni vir 2: Vici in šale. Povzeto 19. januarja 2017 na strani:

<https://www.facebook.com/Vici-in-%C5%A1ale-468162523293988/>

Internetni vir 3: Jokes – Šale – Vici. Povzeto 19. januarja 2017 na strani:

<https://www.facebook.com/Jokes-%C5%Aoale-Vici-137340116291262/>

Internetni vir 4: Zajebancija in smeh. Povzeto 19. januarja 2017 na strani:

<https://www.facebook.com/zajebancijainsmeh1/>

Internetni vir 5: Šale stare in nove. Dostopen 19. januarja 2017 na strani:

<https://www.facebook.com/%C5%Aoale-stare-in-nove-187794254604197/>

Internetni vir 6: Vici za crknet. Dostopen 19. januarja 2017 na strani:

<https://www.facebook.com/vicizacrknet/>

Internetni vir 7: Volilna udeležba na parlamentarnih volitvah v Sloveniji. Danes je nov dan.

Povzeto 15. maja 2018 na strani: <https://www.facebook.com/danesjenovdan/photos/a.415560015192794.102570.415115695237226/1718561264892656/?type=3&theater>